Dana-Luminița Teleoacă

UN TIPAR SINTAGMATIC (GRECO-)LATIN PRODUCTIV ÎN LIMBILE ROMANICE ACTUALE (II) (ASPECTE MORFOLOGICE ŞI SEMANTICE)

1. PRECIZĂRI PRELIMINARE

În prima parte a studiului nostru, consacrat tiparului sintagmatic '*homo* + adjectiv[1]', atenția ne era reținută de problema distribuției (şi a clasificării) construcțiilor inventariate în context romanic, operație subordonată obiectivului de a determina unitatea de difuzare a acestora în Romania, dar şi frecvența cu care astfel de structuri circulă în limbile romanice actuale. Aspectele grafice şi ortografice aduse în discuție au putut furniza, la rândul lor, unele date pertinente pentru stabilirea statutului (structuri funcționale vs parazitare) structurilor cu '*homo* + adjectiv' în idiomurile neolatine contemporane. Încadrarea cât mai obiectivă a tiparului '*homo* + adjectiv' în contextul actual al limbilor neolatine, mai exact stabilirea gradului de motivare şi de vitalitate al acestei structuri, presupune în mod imperios luarea în discuție şi a aspectelor gramaticale, respectiv semantice (semantico-onomasiologice), demers care va fi întreprins în cele ce urmează.

2. MORFOLOGIE

2.1. Articularea hotărâtă

Româna se află într-o situație aparte, dat fiind faptul că ea este singura dintre limbile neolatine în care articolul hotărât este enclitic, poziție în care articolul se ataşează mai dificil în cazul unei structuri compuse cum este **'***homo* + adjectiv'. În pagini de limbă română, astfel de structuri apar foarte rar articulate hotărât, în urma investigației noastre negăsind decât un singur exemplu de sintagmă cu adjectiv în *-us*, care să se utilizeze articulată hotărât[2].

În cele mai multe dintre cazurile întâlnite, articolul se ataşează la adjectivul respectiv prin intermediul cratimei, deşi finala acestuia din urmă nu pune probleme:

[1] V. Dana-Luminița Teleoacă, *Un tipar sintagmatic (greco-)latin productiv în limbile romanice actuale (I) (Clasificare şi distribuție în context romanic. Aspecte grafice şi ortografice*), în „Limba română", IX, 2011, nr. 2, p. 177–192.

[2] Este vorba despre *homo americanus* (cf. Teleoacă, *Un tipar sintagmatic* (I), supra p. 187).

LR, LX, nr. 4, p. 467–490, Bucureşti, 2011

BDD-A543 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 03:00:02 UTC)

„Să susținem atunci, urmând o analogie cu topologia spațiului puterii la Agamben − suveranul şi *homo sacer-ul*…" (www.revista22.ro/html/index.php?art=2017&nr =2005-09-07-29k).

Sunt însă şi contexte în care articolul hotărât se ataşează direct la adjectiv: „…gamerul este *homo-ludensul* modern." (forum.level.ro/archive/index.php/t-141624. html-29k).

Uneori articularea hotărâtă se constituie (şi ea) drept marcă a afectivității, fiind specifică unor contexte informale: „Cât despre *homo sapiensul* care a participat la conceperea lui, sincer îți spun, dă-l naibii, nu merită să te superi din cauza lui!" (www.mami.ro/copilul-tau/forum/mamici-incepatoare-probleme-si-solutii.html?av-topic=15382-126k).

În cazul francezei, articolul hotărât (singular) se utilizează cu lat. *homo* la fel ca în cazul oricărui substantiv francez care începe cu o vocală sau cu *h mut*, context fonetic care impune elidarea lui *e*[3]: «Certaines recettes populaires rassemblées par Pline montrent que ***l'****homo antiquus* croyait souvent obtenir un résultat curatif en agissant sur un point…» (linkinghub.elsevier.com/retrieve/pii/S0003552103000840)".

„Amuțirea" lui *h* din *homo* se produce şi în spaniolă, limbă romanică în care, de asemenea, *h* nu constituie (în calitate de grafem) o realitate fonetică: „El dinero lejo de ser esclavo nos ha esclavizado, en lugar de poseer, somos poseídos, una nueva raza en desarrollo *el homo perversus*..." (spaces.live.com/api.aspx?wx_action= IdentityRedir&wxp_targetsite=PersonalSpace&wxp_type=default... -547k).

2.2. Marcarea cazuală

Genitiv-dativul acestei structuri este marcat, în română, ca şi la numele proprii masculine, prin *lui* proclitic: „Între piramide, ruine romane şi primele urme *ale* ***lui*** *Homo sapiens*..." (www.cotidianul.ro/ntre_piramide_ruine_romane_si_primele_ urme_ale_lui_homo_sapiens-50487.html-56k-); „... evoluția firească *a* ***lui*** *homo novus*, adică homo homini lupus..." (atelier.liternet.ro/articol/2106/Leonard-Oprea/ Radiografia-clipei.html - 83k -).

Sunt şi situații în care structura 'homo + adjectiv', la cazul genitiv, este marcată prin articolul posesiv genitival, fără *lui* (situație frecvent întâlnită în limba actuală la numeroase sigle sau acronime): „Noi mituri identitare *ale homo gallicus*; Noi tendințe în literatura timpului…" (www.cnaa.acad.md/thesis/2111/-18k-).

În franceză şi în spaniolă, cazurile oblice, genitivul şi dativul, se exprimă analitic, prin formele specifice rezultate din contragerea prepozițiilor respective (*de, à/a*) cu articolul hotărât: „… l'accomplissement ***de l'****homo artifex*" (www. terrestaurines.com/forum/actus/01-05-07/15-05-072.php-12k-); „Hasta bien avanzado el siglo XX las guerras continuaron siendo cosa ***del*** *homo militaris*" (amibola. blogspot.com/2007/04/homo-tecnologicus-2.html-92k); «... de Nietzsche et de Freud qui, en fondant l'athéisme moderne, a porté le coup de grâce ***à l'****homo religiosus*».

[3] Prin urmare, *h* sonor din substantivul latinesc *homo* „se converteşte" în pagini de limbă franceză (şi spaniolă), în concordanță cu normele fonetico-ortografice ale acestei limbi, dar şi prin influența analogică a fr. *homme,* într-o vocală surdă.

BDD-A543 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 03:00:02 UTC)

(books.google.fr/books?isbn=9027933294...); „Pues esta suprema misión corresponderá siempre ***al*** *homo religiosus* mismo…" (www.calimaco.es/b2c/ index.php? page=pp_producto.php&md=0&codp=40403 - 96k -).

La acuzativ, *–e* din prepoziția *de* se elidează în franceză, în fața lui *homo:* «Démystifions l'entrepreneur qui n'appartient pas, malgré la croyance actuelle qui semble largement répandue, à cette espèce ***d'****homo perversus*» (www.echos.pl/ archives/sommaire60.php - 51k -).

În spaniolă este foarte bine reprezentat acuzativul cu prep. *a:* „… europeo, relativamente ***al*** *homo antiquus*…" (www.comunidad.info/presta.php?arc=240. PDF&nom=José_Ortega_y_Gasset_La_Rebelion_de_las_Masas.pdf).

2.3. Forme de plural

În cele mai multe dintre contextele în care apare, structura 'homo + adjectiv' este utilizată invariabil, fără a primi un morfem de plural propriu-zis; mărci ale pluralului primesc articolele (hotărâte, nehotărâte,..), adjectivele şi verbele din contextul respectiv[4]: „… que bien **estarán *los*** *homo eruditus*…" (www.caboverde24. com/spanish/forum/topic.asp?whichpage=2&ARCHIVE=&TOPIC_ID=1826); «... la classification séparait l'espèce *Homo sapiens* en 2 sous espèces : ***les*** *Homo sapiens neanderthalensis* et ***les*** *Homo sapiens sapiens*» (www.hominides.com/html/ancetres/ ancetres-homo-sapiens.html - 41k -); «... ce sont ***les premiers*** *"homo-divinus"...*». (www.topchretien.com/tchat/?/58/benoit-hebert-le-05072006 - 55k).

Frecvența deosebită a unei sintagme într-o limbă îşi găseşte expresia şi în utilizarea acesteia la plural, situație în care variază, în concordanță cu sistemul flexionar latinesc, atât substantivul, cât şi adjectivul: „… a sus víctimas entre ***los homines religiosi***…" (bitacoradeunsociologofracasado.nireblog.com/post/2007/11/23/ deshabitados-en-su-propia-piel - 49k); „… miembros completos de comunidades políticas y ***homines sacri***." (madrid.indymedia.org/slash/editorials/05/07/14/ 0839217-31k-); „… ci trădează şi dorința acestor **homines *novi***..." (www.ceeol.com/ aspx/getdocument.aspx?logid=5&id=FBEBB186-50E8-4F4B-9342 A6F6DA2484B1).

În sintagmele genitivale flexionează primul component: «... ***des homines*** *unius libri* («hommes d'un seul livre») ou des compilateurs. » (editions-hache.com/ essais/faye/faye1.html - 71k -).

Sporadic se manifestă tendința de încadrare în sistemul morfologic specific neolatin, substantivului *homo* atașându-i-se aberant (dar în conformitate cu regula de formare a pluralului din limba respectivă) morfemul de plural *-s:* «Pour que nous soyons, nous aussi, ***des*** *homos-digitalus,* il faudrait photographier, bien photographier…» (tn-blogs.com/?feed=594 - 164k).

În română, structura 'homo + adjectiv' se comportă ca un tot unitar, astfel că morfemul de plural (masculin) *-i se* ataşează prin cratimă la ultimul termen al

[4] Este posibil ca utilizarea invariabilă, cât priveşte categoria morfologică a numărului, să reflecte şi valoarea conceptuală a unei sintagme sau a alteia.

BDD-A543 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 03:00:02 UTC)

sintagmei, anume la adjectiv. Astfel de cazuri sunt însă rare şi țin de contextele informale: „Mesaj în special către *homo electronicus-**i*** de pe forum” (www.rhc.ro/forumrhc2/index.php?act=ST&f=8&t=73& - 61k -).

3. DISTRIBUȚIA ÎN CLASE SEMANTICO-ONOMASIOLOGICE ŞI ALTE PROBLEME DE SEMANTICĂ

3.1. Distribuția în clase semantico-onomasiologice

În sens larg, toate sintagmele discutate de noi sunt circumscrise domeniului antropologic. Aserțiunea este susținută de însăşi definiția semantică a termenului: antropologia ca disciplină (holistică), care se ocupă de studiul *tuturor* oamenilor, din *toate* epocile şi tratează *toate* dimensiunile umanității. Din această perspectivă, „viața socială”, „viața economică”, „viața religioasă”, „viața politică” etc. sunt subdomenii ale antropologiei.

În sens restrâns însă, vom include în această categorie semantico-onomasiologică exclusiv acele structuri care desemnează „prototipuri umane” teoretizate de antropologi, pe baza descoperirii unor fosile umane, plasate în diferite epoci şi spații (*homo cynegeticus*, homo faber, homo floresiensis*, homo georgicus, homo habilis*, *homo modernus, homo naturalis, homo ridens, homo sapiens*), dar şi sintagme care fac referire la „rase umane”/„etnii”: *homo alpinus*, *homo americanus*, homo balcanicus*, homo europaeus, homo germanicus, homo hispanicus, homo italicus,...*

Unele dintre structurile enumerate aparțin, prin semantica[5] lor, şi altor domenii onomasiologice, decât cel antropologic restrictiv sau, în orice caz, au o arie mai vastă de întrebuințare, nefiind limitate la domeniul „antropologiei”: *homo habilis* şi *homo sapiens* (+ biologie), *homo ridens* (+ critică literară şi filosofie) sau *homo naturalis* (+ filosofie). Foarte mulți dintre termenii incluşi aici şi-au lărgit sfera de utilizare, cel mai adesea prin întrebuințări figurate: *homo germanicus, homo hispanicus*, *homo habilis, homo faber, homo modernus, homo europaeus* sau *homo occidentalis*.

Foarte bine reprezentate sunt structurile care se pot raporta la domeniul „teoriei/criticii artistice”, în general, şi „literare”, în special: *homo amans, homo artifex, homo correctus, homo cosmicus, homo duplex*[6], *homo fictus, homo ironicus* (şi în filosofie[7]), *homo legens, homo poeticus* ş.a. *Homo aestheticus** apare adesea şi în studii de filosofie, respectiv de sociologie şi etică.

Că multe dintre sintagmele prezentate de noi nu se subordonează în mod exclusiv unui singur câmp semantico-onomasiologic o demonstrează şi o serie de termeni prezenți în studiile de filosofie, dar care cunosc ocurențe şi în alte tipuri de

[5] Pentru definirea semantică a sintagmelor, a se vedea Teleoacă, *Un tipar sintagmatic* (I).

[6] „Autorul „Răstignitei” şi al „Zeului războiului” a rămas simbolul unui *„homo duplex”* baudelairean...” (www.fanart.ro/acropolis/simplenews/simplenews/print.php?news_id=216 - 25k -).

[7] „Así entonces, para Kierkegaard la ironía se desarrolla cabalmente cuando el *hombre irónico* toma conciencia de su ironia…” (www.filosofia.uchile.cl/publicaciones/revfiloso/60/pdf/weitzman.pdf -).

BDD-A543 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 03:00:02 UTC)

contexte: în pagini de teorie literară (cf. *supra, homo duplex*), respectiv de sociologie (cf. *homo theoreticus, homo rationalis* – ambele şi în psihologie) sau în texte cu conţinut religios (cf. *homo novus*, concept frecvent în filosofia lui Nietzsche, dar întrebuinţat şi în contexte cu conţinut religios[8], respectiv politic).

În interiorul inventarului constituit, putem delimita şi alte câmpuri semantico-onomasiologice: armată/viaţa militară: *homo militaris;* drept: *homo civilis, homo criminalis/criminalus*, homo juridicus;* economie: *homo donator, homo oeconomicus, homo urbanus* – apare şi în sociologie; informatică/cibernetică: *homo con(n)ectus*, homo digitalis/digitalus* (connectus*), homo electronicus*, homo informaticus*, homo symbolicus* (dar şi „om al unei culturi tradiţionale…"), *homo technologicus**; inginerie genetică: *homo cosmicus* (dar şi cu referire la cel care explorează spaţiul cosmic, precum şi la creatorul artistic, respectiv la om în general), *homo specularis*, *homo roboticus**; istorie: *homo antiquus, homo modernus, homo renascentistus*, homo historicus;* istorie literară/istoria culturii: *homo classicus, homo renascentistus*, homo romanticus*, homo universalis,* termeni utilizaţi şi în studiile de critică literară/artistică, precum şi în terminologia modei, în cea filosofică şi istorică; (socio)lingvistică: *homo loquens* – sintagmă vehiculată, în egală măsură, şi în studiile de sociologie; mass-media: *homo mediaticus**; politică: *homo ideologicus** – conceptul apare la Zinoviev, dar şi în lucrări de filosofie, morală, religie; *homo sacer* (+ religie); *homo sovieticus** – sintagmă vehiculată şi în studii de filosofie, psihologie şi sociologie; *homo posttotalitarus**; psihiatrie: *homo delirans, homo demens;* psihologie: *homo humanus* – apare şi în pagini de sociologie şi de filosofie; *homo sentimentalis,* concept vehiculat şi în studii de sociologie, respectiv în texte de exegeză religioasă[9]; religie: *homo divinus, homo mysticus, homo religiosus, homo spiritualis* „omul însufleţit de Duhul Sfânt", *homo symbolicus* – concept utilizat şi în filosofia antropologică, dar şi în cibernetică (cf. *supra*), *homo sacer* – concept religios, dar sintagma apare în limbile actuale mult mai frecvent cu accepţia specifică domeniului filosofiei politice (cf. *supra*), *homo perversus* „eretic", utilizat însă şi cu o semnificaţie mai largă, „om cu apucături barbare", „necivilizat"; sociologie: *homo publicus, homo socialis,* acesta din urmă cu ocurenţe şi în studii de psihologie; *homo sociologicus**.

3.2. Relaţii de sinonimie şi de antonimie

Am urmărit „echivalenţele", respectiv „opoziţiile semantice" stabilite în primul rând între structurile prezentate în studiul nostru, uneori indicând şi unele sinonime/antonime neincluse în corpusul nostru, dar care circulă ca atare pe Net.

[8] « *L'homo novus* qui vit par la foi, l'espérance et la charité, anticipe de cette manière la pleine communion avec Dieu dans le monde nouveau qui vient » (www.spiritualite2000.com/page.php?idpage=356 - 20k).

[9] „Creştinismul a întors acest criteriu cu josu-n sus: Iubeşte-l pe Dumnezeu şi fă ce vrei! spune sfîntul Augustin […] *Homo sentimentalis* nu poate fi definit ca o fiinţă încercată de sentimente (căci sentimente avem cu toţii), ci ca o fiinţă care a ridicat sentimentul la rangul de valoare" (carti.x6.ro/cartea/k/Kundera,%20Milan/Milan%20Kundera%20%20Nemurirea/04.%20Partea%204.doc.).

BDD-A543 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 03:00:02 UTC)

Luând în considerare faptul că multe dintre sintagmele analizate sunt polisemantice, este firesc ca o sintagmă să stabilească în paralel relații de sinonimie/ antonimie cu mai mult de o structură, în funcție de accepția actualizată în contextul respectiv.

Unele „echivalențe"/„opoziții" sunt circumscrise în mod strict unei anume opere teoretice; vorbim, în acest caz, de *sinonimie/antonimie contextuală,* contextul fiind reprezentat de universul conceptual specific unei anumite opere, care se defineşte în relație cu anumite coordonate spațio-temporale şi culturale particulare, dar şi cu o personalitate distinctă a unui anumit creator. Evident, sunt multe situațiile în care opera respectivă a intrat în circuitul public, valorile sale au fost difuzate, popularizate. Însă, nu întotdeauna aceste valori sunt şi recunoscute drept valabile[10]. Dovada o constituie reacțiile (polemice) care apar la un fenomen cultural sau altul: acelaşi concept este interpretat în mod diferit sau, în orice caz, nu identic cu modul anterior de înțelegere a acestuia, termenii fiind regrupați, redistribuiți, resemantizați în ultimă instanță. În consecință, două sintagme care sunt echivalate/opuse semantic în opera unui autor nu este obligatoriu să circule şi dincolo de opera acestuia în relație de sinonimie/antonimie.

În alte situații, o anumită relație de sinonimie/antonimie nu reuşeşte să se impună propriu-zis, nu neapărat pentru că lucrarea care a promovat-o a stârnit anumite reacții de opoziție, ci, pur şi simplu, pentru că n-a putut beneficia de contextul adecvat în acest sens sau pentru că „a fost menită" de la început să fie o relație de tip livresc, „accesibilă", transparentă numai pentru anumite categorii socio-profesionale. Este cazul, în special, al unor concepte vehiculate în filosofie, psihologie etc. La antipod se situează un domeniu cum este informatica, devenit, se pare, în epoca actuală, un limbaj aproape universal, în care o serie de opoziții socio-profesionale, dacă nu se neutralizează, cel puțin se diminuează. Astfel că o relație stabilită între două sau mai multe structuri aferente domeniului informatic are mai multe şanse de a deveni accesibilă şi de a se impune, depăşind granițele înguste ale unui câmp onomasiologic, anume cel al ciberneticii, față de o relație stabilită într-o cercetare de filosofie, psihologie etc.

Existența unor paradigme sinonimice/antonimice este un aspect relevant, cât priveşte vitalitatea acestui tip structural într-o limbă. În acelaşi sens pledează şi alte două elemente: frecvența şi polisemia construcțiilor.

În exemplele pe care le vom prezenta, vom face unele precizări (de natură semantică) în cazurile în care relația de sinonimie/antonimie este mai puțin explicită. În alte situații, citatele oferite vor putea constitui un punct de reper în interpretarea relației semantice dintre două/mai multe structuri. Când nu am recurs nici la explicații şi nici la citate, am considerat că informațiile furnizate anterior[11] sunt suficiente pentru a caracteriza relația (de sinonimie, antonimie etc.) dintre o structură şi alta/altele. Menționăm şi faptul că unele relații sunt explicite (în sensul

[10] Numai odată acceptată de o colectivitate mai largă, o creație individuală devine un fapt socio-cultural (Guilbert:1975, 32, 49; v. şi Coşeriu:1999, 56).

[11] Cf. Teleoacă, *Un tipar sintagmatic* (I), secțiunea **2**.

BDD-A543 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 03:00:02 UTC)

că ambii sau toți termenii paradigmei respective sunt coocurenți într-un context sau altul), altele – implicite (au fost stabilite de noi pe baza semelor corespunzătoare sintagmelor respective).

3.2.1. Sinonimia

Relația de sinonimie se exprimă, adesea, la nivel sintactic, prin coordonarea disjunctivă între cele două/trei... structuri. Alteori, criteriul de stabilire a echivalențelor a fost reprezentat de *definirea contextuală* a unei structuri sau a alteia. Nu lipsesc nici situațiile în care relația de sinonimie este indicată în modul cel mai explicit cu putință, precizându-se, de cele mai multe ori între paranteze, că „structura x este sinonimă a structurii y".

Iată cum se grupează sintagmele incluse în inventarul nostru: ***homo aedificator****: homo aedificator – homo constructor – homo faber;* ***homo amans:*** *homo amans – homo eroticus;* ***homo americanus*****: homo americanus* – homo occidentalis;* ***homo cosmicus****: homo cosmicus – homo simbioticus*:* „De ahí rótulos como, por ejemplo, '*Homo cosmicus*' **u** '*Homo simbioticus*' (www.elmundo.es/magazine/num148/textos/avan2.html - 12k -); ***homo digitalis****: homo digitalis/digitalus* – homo con(n)ectus* – homo interneticus*;* ***homo doctus****: homo doctus – homo eruditus;* ***homo electronicus*****: homo electronicus* – homo informaticus* – homo otiosus*: „*... homo electronicus* (sinónimo de *homo-informaticus* y *homo-otiosus* [ocioso]), y las fuentes intelectuales…" (dialnet.unirioja.es/servlet/fichero_articulo?codigo=2474947&orden=0 -); ***homo faber****: homo faber – homo practicus*;* ***homo humanus****: homo humanus – homo romanus,* echivalență stabilită în unele sisteme filosofice: „Como señaló ya Heidegger, para el humanismo *el homo humanus* es *el homo romanus,* heredero de la cultura y por ende de la humanidad griega." (www.monografias.com/trabajos907/filosofia-del-derecho/filosofia-del-derecho2.shtml-57k-); ***homo insulsus****: homo insulsus – homo stupidus;* ***homo juridicus****: homo juridicus – homo legalis:* „El homo economicus […] no puede reducirse al *homo juridicus* **o** al *homo legalis*." (www.librosdefrancia.org/archivos/0401_LAZZARO_ES.rtf -); ***homo loquax****: homo loquax – homo loquens:* «Il y a *l'homo-loquax* **ou** dit aussi *l'Homo-loquens*...» (www.lyricstime.com/the-fabulous-trobadors-l-homo-flipper-lyrics.html - 14k -); ***homo materialis****: homo materialis – homo animalis* (cf. şi *infra*); ***homo occidentalis:*** *homo occidentalis – homo materialis:* „*Homo occidentalis* actual nu poate gândi mai departe de maşină, vilă, copii, vacanțele şi plăcerile sale". (www.azsforum.org/forum/viewtopic.php?f=21&t=1117&start=60 - 67k -); ***homo poeticus****: homo poeticus – homo lyricus;* ***homo rationalis****: homo rationalis – homo intellectualis;* ***homo religiosus, homo symbolicus****: homo religiosus – homo symbolicus; homo symbolicus – homo religiosus:* „... din cele mai vechi timpuri experiența sacrului se exprimă prin simbol, *homo religiosus* poate fi calificat ca *homo symbolicus*". (filozofie.3x.ro/Filosofia%20Religiei%20-%20Capitole%20PDF/III.%20Tipologia%20sacrului.pdf): «L'être humain est un '*homo symbolicus*' qui a le besoin naturel de rituels pour se construire. Et *l'«homo symbolicus»* est toujours un '*homo religiosus*'. (www.entraidefraternelle.com/Archives/Archive02.htm - 30k -); ***homo sacer****: homo sacer – homo religiosus – homo*

BDD-A543 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 03:00:02 UTC)

divinus; ***homo sapiens****: homo sapiens – homo cogitans:* «Bref *Homo sapiens* a un gros cerveau grâce à quoi il cogite. On aurait dû l'appeler *homo cogitans.*» (www.freud-lacan.com/articles/article.php?url_article=bvandermersch210105 - 16k -); *homo sapiens – homo legens;* ***homo sentimentalis*****: homo sentimentalis* – homo romanticus*;* ***homo sovieticus:*** *homo sovieticus* – homo sacer* „corp docil manevrat de suveran": «*L'Homo Sovieticus* fut un optimiste, un parasite, *un perroquet répétant les slogans et bien d'autres choses encore* (*s.n., D.-L.T*)» (www.cairn.info/revue-raisons-politiques-2003-2-page-187.htm -); ***homo technologicus*:*** *homo technologicus* – homo technicus**; ***homo videns:*** *homo videns – homo televisiens*:* „*Homo videns* e omul crescut cu tele-vedere, educat prin tele-vedere." (nenorocitu.blogspot.com/2007/02/homo-videns-giovanni-sartori.html - 47k -).

Sunt situații în care doi/mai mulți termeni opuși din punct de vedere noțional, ajung să se suprapună semantic, prin urmare ajung să fie un tip aparte de *sinonime contextuale,* cf., de ex., *homo demens* şi *homo sapiens:* «*L'homo sapiens* devient le frère de *l'homo demens* pour reprendre E. Morin. *L'homo demens* toujours en arrière-fond de *l'homo sapiens*» (www.barbier-rd.nom.fr/journal/article.php3?id_article=635 - 23k); „*Homo demens (nebunul),* de exemplu, e celălalt pol al lui *homo sapiens*. Afectivitatea e prezentă şi la unul, şi la celălalt." (florindochia.3x.ro/edgarmorin.htm - 27k). Sau *homo demens* (alături de *homo delirans*), care este o subspecie a lui *homo sapiens:* „Es aquí donde el ensayo introduce de lleno las figuras del *homo delirans* y la *del homo demens,* a las que propone como subespecies *del homo sapiens*..." (www.gema.com.ar/homodelirans/homodelirans.htm - 155k), în timp ce *homo ridens* se poate „converti" într-un sinonim al lui *homo lacrimans:* «Aussi *l'homo ridens* et *l'homo lacrimans,* très proches l'un de l'autre, sont-ils peut-être mieux placés que l'homo faber et l'homo loquens pour nous…» (www.priceminister.com/offer/buy/482594/Plessner-Le-Rire-Et-Le-Pleurer-Livre.html - 34k -).

Cum am remarcat deja, adesea, astfel de suprapuneri semantice apar în anumite sisteme psihologice/filosofice, bine definite: cf. *supra*, sinonimia dintre *homo demens* şi *homo sapiens,* la E. Morin, sau sinonimia dintre *homo perversus* „om rău" şi *homo nobilis* „om bun, curat", la Nietzsche: „¿Por qué dice Nietzsche que aquél que es denominado *«homo perversus»* por la moralidad del resentimiento es el mismo *homo nobilis*?" (www10.gencat.net/dursi/pdf/un/pau_filo06jl_es.pdf).

3.2.2. Antonimia

Sunt o serie de cazuri în care, în funcție de context, una şi aceeaşi structură stabileşte o relație de antonimie cu mai multe structuri, aspect relevant cât priveşte importanța noțiunii desemnate, frecvența sintagmei respective, dar şi semantica mai complexă a acesteia (a se vedea, în acest sens, *infra, homo oeconomicus, homo naturalis, homo religiosus, homo rationalis* ş.a.):

– ***homo americanus****:* a. *homo americanus* // homo europeus* [// *homo asiaticus // homo africanus*]: «Mais l'infléchissement qu'elles ont connu confère à *l'homo americanus* des traits où la personne européenne ne se reconnaît pas: primauté de l'action sur la pensée, de l'information sur la formation, de la technologie sur l'art,

BDD-A543 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 03:00:02 UTC)

de l'efficacité sur l'âme…» (www.langue-francaise.org/Seydoux_Europe_et_langue.php - 16k); b. *homo americanus* // homo sovieticus*;* c. *homo americanus* // homo hispanicus* – opoziție prezentă în pagini de spaniolă americană: „El poeta chileno es un *homo americanus,* nunca un *homo hispanicus.* Es un desamparado de la tradición, un primitivo que trata de comenzar una nueva historia, sin darse cuenta de que la historia ya está muy avanzada." (Pasos, 1994: 183) (collaborations.denison.edu/istmo/n12/articulos/pasos.html - 37k);

– ***homo animalis****: homo animalis // homo spiritualis*: „Opoziția între *homo animalis* şi *homo spiritualis* se exercită în omul întreg, în totalitatea ființei sale." (tainacasatoriei.wordpress.com/2007/05/24/antropologia/ - 85k);

– ***homo classicus****: homo classicus* // *homo romanticus;*

– ***homo donator, homo oeconomicus****:* a. *homo donator // homo oeconomicus:* «*Homo donator* s'oppose certes à *l'homo œconomicus*» (linkinghub.elsevier.com/retrieve/pii/S0038029602012578); **b.** *homo oeconomicus // homo donator:* „Junto con el deseo de ganar que caracteriza al *homo economicus,* se encuentra el deseo de donar que caracteriza al *homo donator.*" (www.unv.org/fileadmin/docdb/pdf/2008/ELVoluntariadoenEcuador_19-03-2008_final_web.pdf -);

– ***homo faber****:* a. *homo faber // homo sapiens:* „*Homo faber* es una locución latina que significa 'el hombre que hace o fabrica'. Se usa principalmente en contraposición a *homo sapiens*..." (es.wikipedia.org/wiki/Homo_faber - 17k -); b. *homo faber // homo theoreticus;*

– ***homo fabricans****: homo fabricans // homo poeticus:* antonimie contextuală: «*Homo fabricans* es la antípoda del *homo poeticus*...» (www.analitica.com/Bitblio/rrattia/leer.asp - 24k -). În alte contexte însă, *homo poeticus* este înțeles, în ultimă instanță, ca un *homo faber* (= *homo fabricans*) (= sinonimie contextuală): „*Homo poeticus* devine, în consecință, *homo faber.* Poezia nu mai rezultă dintr-un simplu dictando, ci e un edificiu de cuvinte, avînd formele pe care i le dă..." (www.sud-est.md/numere/20050511/article_5/ - 19k);

– ***homo ideologicus****: homo ideologicus* // homo religiosus:* «À l'évidence, *l'homo ideologicus* se substitue à *l'homo religiosus,* le citoyen au sujet croyant.» (assr.revues.org/document7022.html - 31k -);

– ***homo indicus****: homo indicus // homo americanus:* un alt exemplu de antonimie contextuală (a se remarca dubla perspectivă, antropologică, în sens restrâns, şi economică: un nivel economic distinct şi, implicit, un grad diferit de civilizație, în funcție de aria geografică): „Un *Homo Indicus* pide ayuda cuando su burro se ha roto una pata (...) *el Homo Americanus* se remedia con un neumático radial para reparar la avería de su vehículo" (turcon.blogia.com/2006/041005-la-bioeconomia-es-el-nuevo-paradigma-de-la-ciencia-economica.php - 38k);

– ***homo informaticus****: homo informaticus* // homo naturalis:* „*Homo informaticus* este o specie aparte, pe cât de inteligent, tot pe atât de conştient că setea de cunoaştere şi de absorbție de resurse afectează mediul său natural de existență, leagănul naşterii sale" (www.biblioteca.ase.ro/downres.php?tc=8263 -);

– ***homo militaris****:* a. *homo militaris // homo civilis;* b. *homo militaris // homo religiosus*;

BDD-A543 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 03:00:02 UTC)

– ***homo modernus****:* a. *homo modernus // homo antiquus (anticus*)*; b. *homo modernus // homo medievalus*:* „De fapt, aş vrea să spun că *homo modernus* este o entitate total diferită de *homo anticus** sau *homo medievalus.*" (spranceana.blogspot.com/2007_12_01_archive.html - 209k –);

– ***homo naturalis****:* a. *homo naturalis*[12] *// homo oeconomicus:* «La question de *«l'homo-naturalis»* opposé à *«l'homo-aeconomicus»* est maintenant posée clairement» (laicite.free.fr/doc/peretz-les2france.pdf -); b. *homo naturalis // homo modernus:* „*Homo naturalis* (o fi existat asta?) consumă în jur de 350 de specii de animale, astăzi, *Homo modernus* (ăsta sigur există), consumă mai puțin de 50" (farastres.blogspot.com/2008/03/hai-sa-vedem-ce-mancam.html - 51k); c. *homo naturalis // homo urbanus/urbanicus*:* „Societatea este aceea care 'îl pune în lanțuri' şi care face din acest angelic *homo naturalis* un monstru sângeros" (www.respiro.org/Issue6/eseu_mamulea.htm - 32k -); d. *homo naturalis // homo christianus:* „... oposición entre *el homo naturalis* y *el homo christianus.* La noción del primero es resultado del análisis aristotélico del zoon politikon" (dialnet.unirioja.es/servlet/fichero_articulo?codigo=2564623&orden=0)[13];

– ***homo occidentalis****:* a. *homo occidentalis // homo orientalis;* b. *homo occidentalis // homo sovieticus**;

– ***homo oeconomicus****: homo oeconomicus // homo juridicus:* «*... l'homo economicus* du calcul rationnel, entièrement régi par une axiomatique de l'intérêt pur, et l'*homo juridicus* de la volonté libre, limité seulement par la liberté d'autrui.» (www.laviedesidees.fr/Le-liberalisme-ou-la-societe.html - 33k -);

– ***homo perversus****: homo perversus* „om vicios, extravagant, absurd; om pervertit, pervers" *// homo moralis*;

– ***homo poeticus****: homo poeticus // homo politicus* (antonimie contextuală*:* opoziția „lume interioară valorificată artistic" // „lume exterioară susceptiblă de a fi valorificată artistic"): «... à l'analyse de la forme romanesque comme moyen d'expression du choix radical opéré par l'écrivain exilé entre *homo poeticus* et *homo politicus*». (www.circe.paris4.sorbonne.fr/rubriques/3colloques/exil.html - 10k -);

– ***homo practicus****: homo practicus* // homo utopicus**;

– ***homo rationalis****:* a. *homo rationalis // homo passionalis*; b. *homo rationalis // homo sensualis;* c. *homo rationalis // homo sentimentalis*;

– ***homo religiosus****:* a. *homo religiosus // homo perversus* „om eretic"; b. *homo religiosus // homo civilis*;

– ***homo sovieticus****: homo sovieticus* // homo sapiens* (antonimie contextuală): „Tal vez lo que querían decir con esto de *homo sovieticus* es la llegada de una

[12] *Omul natural* trăieşte exclusiv pentru a-şi satisface nevoile imediate, el nu-şi concepe un plan pentru viitor, ci trăieşte în pas cu natura, reglându-şi ceasul biologic după ritmul acesteia. La antipod, *omul economic* este prin excelență un strateg, care concepe planuri pe lungă durată.

[13] *Omul natural* este „amplasat" într-o zonă virgină, naturală, care nu a suferit (încă) nicio acțiune modelatoare specific umană; „religia" acestei entități nu poate fi decât o *religie naturistă,* spre deosebire de *religia propriu-zisă,* care implică anumite structuri, o organizare ierarhică, funcții ritualice etc.

BDD-A543 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 03:00:02 UTC)

especie de seres humanos sin cerebro, de ahí su separación con el *homo sapiens*...” (www.liberalismo.org/bitacoras/4/2368/ - 30k -);

– ***homo spiritualis****: homo spiritualis // homo materialis:* „*El homo spiritualis* halla su contrapunto en *el homo materialis*” (comunidad-escolar.pntic.mec.es/814/tribuna.html - 20k -);

– ***homo unius libri****: homo unius libri // homo universalis*;

– ***homo videns****: homo videns (homo televisiens*) // homo legens:* o structură antonimică definitorie pentru epoca actuală, care reflectă opoziția dintre civilizația tradițională, o civilizație livrescă, a scrisului şi a cititului, respectiv civilizația contemporană, prin excelență univers informatizat al imaginii. Aceeaşi opoziție între cultura scrisă şi cea a imaginii este redată şi de cuplul antonimic *homo videns // homo sapiens,* de unde rezultă o relație de sinonimie între *homo sapiens* şi *homo legens* (cf. şi *supra*): „Cu alte cuvinte, cititorul este introdus în tema lucrării – transformarea *homo sapiens,* produs de cultura scrisă, într-un *homo videns,* în care cuvântul e detronat de imagine” (www.sferapoliticii.ro/sfera/119/art13-recenzie.html - 26k).

În cazuri excepționale (cel mai adesea, contexte pamfletare), se stabilesc opoziții între două sintagme, dar nu „prin intermediul” adjectivului component al structurii respective, ci al substantivului: „Din punctul de vedere al educației turiştii se împart în două specii: *homo turisticus* şi *porcus turisticus*” (www.green-report.ro/dynamic/emisiune-tvr/teme-anterioare/23-aprilie-9431.htm - 60k -).

3.3. Definirea *reciproc-relațională* a structurilor

Unele dintre sintagmele incluse în corpusul nostru nu se încadrează propriu-zis într-o paradigmă antonimică sau sinonimică, în schimb acestea sunt definite într-o „perspectivă relațională”, mai exact prin raportare (semantică) la o construcție constituită după acelaşi model (‘*homo* + adjectiv’). Altele se găsesc în situația privilegiată de a fi decodate prin intermediul altor sintagme de acelaşi tip, dar şi de a contracta o serie de relații de antonimie/sinonimie. Existența unei structuri în mod *(co)relațional* (fie că este vorba despre o paradigmă sinonimică, antonimică sau, pur şi simplu, despre o paradigmă) este un aspect semnificativ cât priveşte *vitalitatea* structurii respective într-o anumită epocă/limbă. În ultimă instanță, reprezintă un argument în favoarea *funcționalității* structurii respective: nu este vorba despre o construcție livrescă, artificială, aparținând fondului lexical pasiv, ci despre o structură care circulă, fiind, deci, element constitutiv al unui proces comunicațional şi, posibil (în unele cazuri), chiar al unui sistem[14].

În cele ce urmează vom evidenția mai multe exemple relevante în acest sens, cu specificarea că nu vom proceda la o separare a acestora, luând în considerare faptul că observațiile din secțiunea anterioară (**3.2**) prezintă clar situațiile de sinonimie/

[14] Intrarea unor împrumuturi într-o limbă şi „dispunerea” lor în anumite *microsisteme lexico-semantice* reprezintă un argument în favoarea faptului că nu este vorba de elemente efemere şi accidentale (v. Vrabie: 1969, 801 ş.u..; v. şi Sala: 1998, 300 ş.u.).

BDD-A543 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 03:00:02 UTC)

antonimie la care participă construcțiile înregistrate de noi. Foarte multe dintre contexte evidențiază relația ʻgen – specie' / ʻcategorie – subcategorie', altele fiind relevante pentru încadrarea într-o anume clasă semantico-onomasiologică (aspect asupra căruia, de asemenea, nu vom insista, întrucât a fost deja prezentat separat, cf. *supra*, **3.1**). În unele cazuri, fără a fi vorba de o relație de sinonimie propriu-zisă şi, uneori, nici chiar de apartenența la acelaşi câmp semantic, un concept „reclamă" prezența altuia/altora, în virtutea existenței unor seme comune (fie ele şi minimale):

– *homo delirans – homo demens – homo sapiens:* „Es aquí donde el ensayo introduce de lleno las figuras del *homo delirans* y la del *homo demens,* a las que propone como subespecies del *homo sapiens,* para constituirse como *homo sapiens delirans* y *homo sapiens demens"* (www.gema.com.ar/homodelirans/homodelirans.htm - 155k -);

– *homo docens – homo consciens,* ambele exprimând atribute fundamental umane: „… *homo docens* (por ser y existir como alguien que enseña y aprende) y *homo consciens* (por ser y existir como alguien que toma conciencia acerca de sí..." (www.scielo.org.ve/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S13164910200700020001 2&lng=pt&nrm=iso - 49k -);

– *homo gallicus – homo germanicus – homo hispanicus – homo italicus* etc.: „*Homo italicus, homo hispanicus, homo germanicus, homo gallicus,* sufocați de consumism, trebuie şi ei să-şi redescopere rădăcinile originare…" (www.epa.oszk.hu/00200/00278/00023/c000469.html - 30k);

– *homo modernus – homo sapiens:* „Tal vez debemos hablar más del *homo modernus* como especie 'sucesora' del *homo sapiens* marcando como diferencia fundamental la incapacidad del primero a…" (www.todoslosforos.com/ciencias/sutra16307.html - 71k);

– *homo oeconomicus – homo rationalis – homo biologicus:* «*L'homo oeconomicus*, variété de *l'homo rationalis*, prend ainsi le pas sur *l'homo biologicus*.» (www.barbier-rd.nom.fr/educationmetisse3.pdf -);

– *homo oeconomicus – homo socialis:* «*… l'homo socialis,* c'est-à-dire une espèce d'*homo oeconomicus* qui base ses actes sur des choix sociaux» (https://depot.erudit.org/retrieve/2309/GR.7.doc-);

– *homo poenalis (penalis) – homo criminalis:* „Este autor da a entender que en Beccaria, si bien hay una imagen del *homo penalis*, también hay una mínima referencia al *homo criminalis*" (www.inadi.gov.ar/uploads/archivoEnTexto_26.doc);

– *homo sapiens sapiens – homo sapiens cosmicus:* „… una nueva subespecie del *Homo sapiens sapiens*, el *Homo sapiens cosmicus.*" (www.inadi.gov.ar/uploads/archivoEnTexto_26.doc);

– *homo socialis – homo religiosus:* „Aproape că nu se poate vorbi de un *homo socialis* separat de *homo religiosus*…" (irseu.unap.ro/rel_in_soc.pdf -);

– *homo sociologicus – homo oeconomicus* (primul şi-l subordonează pe cel de-al doilea): «Pour R. Boudon *l'homo sociologicus* ne se réduit pas à *l'homo oeconomicus* purement utilitariste...» (libertaire.free.fr/NCMatthieu01.html - 19k);

BDD-A543 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 03:00:02 UTC)

– *homo symbolicus – homo loquens* (cea de-a doua sintagmă este subordonată conceptual-paradigmatic celei dintâi): „*Homo symbolicus* designa más que *homo loquens*: por importante que sea nuestra facultad de comunicarnos verbalmente, nuestra simbolicidad no se limita a ella.” (www.cica.es/aliens/gittcus/lisignoscambio.htm - 50k -);

– *homo viator – homo turisticus*:* „Pelerinajul în experienţa iudeo-creştină. *Homo viator*, omul din toate vremurile, se află permanent pe drum. El trăieşte cu intensitate experienţa drumului, fiind *Homo viator*…” (www.adastra.ro/index.php?option=com_content&task=view&id=32&Itemid=44 - 174k -); „... în pas de voie şi deplină libertate, în afara oricăror habitudini turistice, în ipostază, adică, nu de *homo turisticus*, ci de *homo viator*.” (agonia.ro/index.php/article/173439/Cinci_remarcări_(subiective)_la_sfârşit_de_săptămână - 51k) ş.a.

4. CONSIDERAŢII FINALE: MOTIVARE ŞI VITALITATE

Distribuţia (relativ) omogenă a structurilor cu ‘*homo* + adjectiv’, în context romanic, dar şi buna reprezentare a acestora, un grad relevant de frecvenţă, în idiomurile neolatine luate în discuţie, sunt argumente ale vitalităţii, precum şi ale motivării unor astfel de structuri într-o limbă dată[15]. În acelaşi sens pledează şi definirea teoretică a multora dintre aceste sintagme în studii de specialitate (de antropologie propriu-zisă, de filosofie, sociologie, economie, informatică, genetică etc.), expresie a conceptualizării lor[16].

Polisemia multora dintre unităţile frazeologice înregistrate – rezultat, adesea, al unei frecvenţe notabile – se reflectă, la rândul ei, în fenomenul apartenenţei la mai multe domenii semantico-onomasiologice, ca şi în utilizarea structurilor respective nu numai în contexte formale, oficiale, ci şi în situaţii comunicaţionale marcate afectiv, specifice cadrelor informale.

În acelaşi timp, un termen utilizat frecvent este mai susceptibil de a contracta o serie de relaţii (semantice) cu alte unităţi decât unul care prezintă un grad modest de recurenţă. Din acest punct de vedere, nu este surprinzător ca o serie de sintagme frecvente şi foarte frecvente (cf. *homo americanus*, homo cogitans, homo cosmicus, homo europeus, homo religiosus, homo sapiens* ş.a.) să circule alături de sinonimele/antonimele lor sau „în vecinătatea” unor structuri cărora le sunt subordonate/supraordonate semantic-conceptual. *Definirea reciproc-relaţională* a unei structuri este un argument al *funcţionalităţii* structurii respective, o dovadă că nu este vorba despre un simplu „mimetism terminologic[17]”; *reciproc-relaţional* nu se rezumă la cazurile de sinonimie şi de antonimie, ci priveşte şi o serie de situaţii în care între două construcţii se stabileşte, de exemplu, relaţia de subordonare/supraordonare „specie – gen”.

[15] V.Teleoacă, *Un tipar sintagmatic* (I), **4. Concluzii**.
[16] Cf. id., *ibid.*
[17] Cf., de ex., Stoichiţoiu Ichim: 2006, 35, 55.

BDD-A543 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 03:00:02 UTC)

Intercalarea unor termeni între *homo* şi adjectivul respectiv sau postpunerea lor construcției în ansamblu pot fi văzute ca un argument al gradului mai mic de sudură al unor astfel de structuri, dar, în egală măsură, constituie aspecte relevante ale *dinamicii lexicale,* percepută şi în sensul *productivității* acestor construcții în limbile actuale. Am putea numi structurile rezultate în urma unei „intercalări" de acest gen *structuri amplificate.* Adjectivul care „se adaugă" reprezintă un termen latinesc sau un pseudolatinism, cu rolul de a sublinia mai pregnant nota semantică dominantă a construcției respective sau, în alte situații, de a aduce noi precizări/ nuanțări la nivel semantico-stilistic: o circumscriere la un anumit domeniu stilistico-onomasiologic, o restrângere sau o lărgire semantică. În primul rând structurile cu tradiție într-o limbă (frecvent utilizate şi, cel mai adesea, polisematice) au capacitatea de a genera astfel de structuri „amplificate": *homo oeconomicus* ***digitalis****, homo oeconomicus* ***rationalis****, homo sapiens* ***amans****, homo sapiens* ***agressans*****, homo sapiens* ***primitivus****, homo sapiens* ***civilis*** ş.a.

O serie de structuri (mai exact, adjectivul din componența sintagmei) au suferit modificări semantice comparativ cu latina, aspect care trebuie pus în relație, de cele mai multe ori, cu dezvoltarea în epoca modernă a unor domenii de activitate/ discipline noi. În unele situații, sensul originar, vechi al adjectivului latin coexistă cu cel modern, sintagma respectivă putând fi calificată drept polisemantică: *(homo) cosmicus* şi (*homo) specularis* (genetică şi genomică); *(homo) digitalis* şi *(homo) symbolicus* (cibernetică); *homo europaeus* (concept dezvoltat în contextul aderării țărilor europene la Uniunea Europeană); (*homo) occidentalis* (geopolitică); *(homo) oeconomicus* (economie), *(homo) videns* (concept dezvoltat în contextul unei civilizații a imaginii) ş.a.

Sub aspect morfologic, cel puțin în franceză şi în spaniolă, structura ʻ*homo* + adjectivʼ apare în foarte multe contexte articulată hotărât; în română, poziția enclitică a articolului hotărât face dificilă ataşarea acestuia la o structură de tipul celei pe care o discutăm, explicând numărul foarte mic al contextelor cu articol hotărât (cf. *homo sacer-ul*). Structura flexionează la cazurile oblice (inclusiv în română), respectiv la plural. Deşi sunt multe contextele de utilizare invariabilă a acesteia, sintagmele frecvente (şi polisemantice) apar de multe ori şi la plural: *homines religiosi, homines sacri, homines unius libri* ş.a., aspecte care pledează, de asemenea, în sensul caracterului *funcțional* al structurii.

Toate aceste aspecte reprezintă argumente (de natură morfologică şi semantică) ale vitalității acestui tipar în limbile romanice actuale şi, într-adevăr, „Numărul termenilor susceptibili de „a rămâne pe dinafară", în sensul de a nu putea beneficia nici măcar de un grad minim de justificare a prezenței lor într-o limbă, este destul de mic[18]". Nu mai insistăm asupra situației în care se găsesc o serie de structuri cu pseudolatinisme, dar şi altele create analogic, întrucât acestea au fost discutate detaliat în prima parte a studiului nostru. Dorim, totuşi, să completăm observațiile

[18] Teleoacă, *Un tipar sintagmatic* (I), p. 189.

BDD-A543 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 03:00:02 UTC)

noastre formulate cu privire la unele sintagme care, deşi includ în structura lor un pseudolatinism (cf. *homo americanus*, homo electronicus*, homo ideologicus*, homo sentimentalis*, homo sovieticus** ş.a.), acestea au în limba actuală un statut distinct faţă de alte structuri din aceeaşi clasă (‘*homo* + un pseudolatinism’). Astfel de sintagme au o poziţie solidă în limbile romanice actuale nu numai pentru că exprimă noţiuni importante (multe, definitorii pentru coordonatele ontologice ale omului contemporan) sau pentru că respectivele concepte au fost teoretizate în lucrări reprezentative, ci, în egală măsură, şi pentru faptul că ele se caracterizează prin polisemie (cf. *homo americanus**), cele mai multe fiind membre ale unor perechi antonimice/sinonimice. Accesul într-o limbă a fost facilitat, uneori, de existenţa unei clase semantice bine precizate în limba modernă respectivă, cum este, de exemplu, clasa antrolopogică propriu-zisă care denumeşte rase: astfel, *homo americanus** a putut fi discutat „relaţional” cu *homo europeus, homo africanus, homo asiaticus*...

Este interesant faptul că multe dintre structurile „latineşti” incluse în inventarul nostru au „corespondente” (perfecte sau parţiale) neolatine. Situaţia se prezintă, sub acest aspect, destul de neomogen: nu întotdeauna apelul frecvent la o sintagmă latină se coroborează cu slaba reprezentare sau chiar absenţa unei structuri corespunzătoare romanice şi numai uneori slaba reprezentare a construcţiei latineşti se soldează cu frecvenţa remarcabilă a uneia romanice. Prin urmare, apar situaţii în care, fie constatăm o „inflaţie terminologică” (în sensul că o limbă romanică utilizează, pentru exprimarea unui concept, ambele structuri), fie situaţia opusă, în care conceptul respectiv este slab exprimat sau, uneori, deloc exprimat printr-o structură de acest tip. Apelul pe care limbile romanice îl fac în continuare la structurile latineşti, în pofida faptului că ele dispun, într-o serie de cazuri, de alte modalităţi de exprimare, este mai mult decât semnificativ, prestigiul modelului latin justificând, în realitate, această stare de lucruri. Este relevant, din acest punct de vedere, fenomenul de „pseudoglosare”, mai exact, dublarea, în numeroase contexte, a unor structuri romanice de una latinească, aceasta din urmă menită să autentifice conţinutul transmis, să-l facă mai pregnant, să-i confere valoare de *universalitate*[19]: „Este *hombre sagrado – homo sacer* – no puede recibir la muerte…” (www.nodopsicoanalitico.com.ar/articulos/Una%20respuesta%20a%20la%20barbarie%20-Kait.pdf -); «C’est l’expérience de *l’homme lecteur (homo legens)*…» (www.cairn.info/revue-etudes-2006-9-page-209.htm); „*Omul occidental – Homo occidentalis* – a inventat un instrument tehnic de a comunica cu Dumnezeu - orga, ...” (www.contrafort.md/2003/99/481.html - 15k -) ş.a.

În consecinţă, dacă motivarea acestui tip de construcţii este susţinută de elemente, precum: un model cultural de prestigiu, frecvenţa, circulaţia internaţională,

[19] Prin urmare, „împrumutul” se realizează şi în condiţiile în care limba respectivă dispune de mijloacele formale pentru exprimarea unui concept sau altul. Se împrumută, cum spunea Hjelmslev:1966, 90 sq. «par esprit d’imitation»: «On n’emprunte pas seulement un mot parce que la chose qu’il désigne n’a pas de désignation autochtone... On emprunte parce que le mot étranger est *plus distingué* (*s.n., D.-L.T.*) ou plus joli ou plus amusant ou *plus intéressant* (*s.n., D.-L.T.*)».

BDD-A543 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 03:00:02 UTC)

polisemia, apartenența la unele paradigme semantico-conceptuale, anumite particularități de flexiune etc., productivitatea are în sprijinul ei şi alte aspecte: pe de o parte, structura respectivă oferă o schemă simplă, facilă, la îndemâna oricui (a se citi şi în sensul de „economică lingvistic"), pentru exprimarea unui concept/ pseudoconcept, pe de altă parte, aceste construcții sunt percepute drept construcții „exotice", „distinctive", aspecte aflate în deplină concordanță cu pedanteria lingvistică a vorbitorului obişnuit. Astăzi modelul latin este mai activ ca niciodată, atât în română, cât şi-n alte limbi romanice/neromanice, astfel încât nu este exagerat să vorbim despre un sistem deschis de generare a unor structuri de acest gen: teoretic, lui *homo* i se poate ataşa orice adjectiv, pentru exprimarea unui concept/ pseudoconcept, aşa cum dovedeşte şi asocierea acestuia cu un adjectiv englezesc, asociere generatoare adesea de structuri caricaturale (cf. *homo business* sau *homo google/googler*).

Aspectul prezentat de noi este o ilustrare a dinamicii limbii, fenomen normal şi pozitiv în existența şi evoluția unui idiom şi care nu trebuie înțeles literal-simplist: *limba este dinamică pentru că se schimbă*, ci trebuie interpretat în sensul *naturii* dinamice a limbii, pentru că, aşa cum arăta Coşeriu (apud Guțu-Romalo: 2005, 14), „limbajul este o activitate *liberă, adică creatoare* (*s.n., D.-L.T.*) şi 'moare' când încetează să se mai schimbe". Din perspectiva acestei aserțiuni, relevanță au nu numai faptele lingvistice „pozitive" (= care se produc în conformitate cu normele limbii literare), ci şi cele care reprezintă „abateri", întrucât acestea din urmă valorifică o serie de posibilități oferite de sistem, exprimând, în acelaşi timp, personalitatea lingvistică a unui locutor sau altul.

BIBLIOGRAFIE

Izvoare

Dicționare

DEXI = Eugenia Dima (coord.), *Dicționar explicativ ilustrat al limbii române,* (Imprimat în) Italia, Geneva, ARC&GUNIVAS, 2007.
Guțu = G. Guțu, *Dicționar latin-român*, Bucureşti, Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, 1983.
Gaffiot = Félix Gaffiot, *Le Grand Gaffiot – Dictionnaire latin – français,* Nouvelle édition revue et augmentée sous la direction de Pierre Flobert, Paris, Hachette – Livre, 2000.
Trésor 1981 = B. Quemada (coord.), *Trésor de la langue française (Dictionnaire de la langue du XIXe et du XXe siècle) (1789–1960)*, Tome neuvième *(g–incarner)*, Paris, Éditions du Centre National de la Recherche Scientifique.

Altele

– *Corpus al autorilor latini* (PHI Workplace 7.0. 11/19/98).
– Internet.

Studii şi articole

Coşeriu: 1999 = Eugenio Coşeriu, *Introducere în lingvistică*, ediția a doua, Cluj, Editura Echinox.

BDD-A543 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 03:00:02 UTC)

Guilbert: 1975 = Loius Guilbert, *La créativité lexicale*, Paris, Larousse.
Guțu-Romalo: 2005 = Valeria Guțu-Romalo, *Aspecte ale evoluției limbii române,* Bucureşti, Humanitas.
Hjelmslev: 1966 = *Le langage. Une introduction* [Traduit du danois par Michel Olsen. Préface de A. J. Greimas], Arguments 28, Paris, Les Éditions de Minuit.
Sala: 1998 = Marius Sala, *Lenguas en contacto*, Madrid, Editorial Gredos.
Stoichițoiu Ichim: 2006 = Adriana Stoichițoiu-Ichim, *Aspecte ale influenței engleze în româna actuală*, Bucureşti, Editura Universității din Bucureşti.
Teleoacă, *Un tipar sintagmatic* (I) = Dana-Luminița Teleoacă, *Un tipar sintagmatic (greco-)latin productiv în limbile romanice actuale (I) (Clasificare şi distribuție în context romanic. Aspecte grafice şi ortografice)*, în LR, LX, 2011, nr. 2, p. 217–227.
Vrabie: 1969 = E. Vrabie, *Contributions à l'étude des emprunts linguistiques* (*À propos des éléments d'origine roumaine dans la langue ukrainienne*), în „Actes du Xe Congrès International de linguistique et philologie romane", Paris, 3 tomes, XXI; I, 797–802.

UN MODÈLE SYNTAGMATIQUE (GRÉCO-)LATIN PRODUCTIF DANS LES LANGUES ROMANES ACTUELLES (II) (ASPECTS MORPHOLOGIQUES ET SÉMANTIQUES)

(Résumé)

La perspective morphologique et sémantique viennent d'approfondir nos observations concernant *la motivation* et *la vitalité* de la structure '*homo* + adj.' dans les langues actuelles.

Le caractère *fonctionnel* de cette structure à l'époque actuelle este relevé par des aspects grammaticaux comme l'articulation ou la fléxion casuelle et de nombre.

Il est relevant le fait que beaucoup des unités de notre corpus se caractérisent par la *polysémie,* phénomène qui explique la distribution de ces syntagmes dans plusieurs champs lexicaux. *La polysémie,* mais aussi *la fréquence* remarquable sont responsables pour la multitude des relations sémantiques (antonymie, synonimie, relation de subordination 'espèce – genre', etc.) contractées par ces unités phraséologiques, qui se définissent, par conséquent, d'une manière *réciproque-relationnelle. La productivité* du syntagme que nous discutons est soutenue aussi par les structures qu'on a appelées *amplifiées.*

Un modèle culturel de prestige, la fréquence, la circulation internationale, la polysémie, l'appartenance à des paradygmes sémantico-conceptuels, certaines particularités de flexion, voilà des aspects qui *motivent* l'emploi de cette structure à l'étape actuelle. À son tour, *la productivité* de ce modèle s'explique par un schéma simple, facile, économique du point de vue linguistique et, également, par le caractère „exotique" et „distinctif" de ces associations; ce sont des aspects qui reflètent le pédantisme linguistique du parleur commun.

Cuvinte-cheie: latin, romanic, morfo-semantic, motivare, vitalitate.
Mots-clé: latin, roman, morpho-sémantique, motivation, vitalité.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti"
Bucureşti, Calea 13 Septembrie nr. 13
danielateleoaca@gmail.com

BDD-A543 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 03:00:02 UTC)